

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЯК ПІДґРУНТЯ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

© Масич С.Ю., 2014

<http://orcid.org/0000-0003-4114-7941>

У статті розглядаються методологічні підходи до розробки системи професійної підготовки викладача вищого навчального закладу. Структура методологічного знання передбачає чотири рівні проблеми розвитку підготовки викладачів вищої школи: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний. Філософський рівень характеризується постнекласичною стратегією раціональності, суть якої полягає у відбитті світу не у вигляді сукупності безлічі об'єктів, явищ, типів культур, а у вигляді складної взаємодії частин і цілого. Загальнонауковий рівень, заснований на системному й синергетичному підходах у їх взаємодії. Конкретно-науковий рівень, заснований на практичному використанні в процесі підготовки викладачів вищої школи положень гуманістичного, детермінаційного, інтегративного, середовищного, компетентнісного, контекстного, особистісно-діяльнісного, персоніфікованого, акмеологічного, комплексного, інформаційного, культурологічного і фасилітаційного підходів у їх взаємодії. Системне використання методологічних підходів забезпечує методологічний синергізм, тобто підвищення їх ефективності в результаті взаємодії з іншими.

Ключові слова: методологічний підхід, система, підготовка, методологічний синергізм.

Масич С. Ю. Методологические подходы как основа становления системы подготовки преподавателя высшего учебного заведения.

В статье рассматриваются методологические подходы к разработке системы профессиональной подготовки преподавателя высшего учебного заведения. Структура методологического знания предусматривает четыре уровня проблемы развития подготовки преподавателей высшей школы: философский, общенаучный, конкретно-научный, технологический. Философский уровень характеризуется постнеклассической стратегией рациональности, сущность которой состоит в отражении мира не в виде совокупности множества объектов, явлений, типов культур, а в виде сложного взаимодействия частей и целого. Общенаучный уровень базируется на системном и синергетическом подходах в их взаимодействии. Конкретно-научный уровень базируется на практическом использовании в процессе подготовки преподавателей высшей школы положений гуманистического,

детерминационного, интегративного, средового, компетентностного, контекстного, личностно-деятельностного, персонифицированного, акмеологического, комплексного, информационного, культурологического и фасилитационного подходов в их взаимодействии. Системное использование методологических подходов обеспечивает методологический синергизм, то есть повышение их эффективности в результате взаимодействия с другими.

Ключевые слова: методологический подход, система, подготовка, методологический синергизм.

Masych S. Yu. Methodological approaches as the base of formation of the system of preparation of higher educational establishment lecturer.

In the article methodological approaches of working out the system of higher educational establishment lecturer professional preparation are considered. The structure of methodological knowledge foresees four levels of the problem of development of high school lecturers preparation: philosophical, general scientific, concrete scientific, technological.

Philosophical level is characterized by postunclassical strategy of rationality, the essence of which lies in the reflection of the world not as a set of the myriad of objects, phenomena, types of cultures, but as a complex interaction of the parts and the whole.

General scientific level is based on the system and synergies approaches in their interaction. The system approach, as a general scientific, interdisciplinary methodological conception, is grounded on the statement that the specific character of a complex object is not exhausted with the peculiarities of its components but is connected, first of all, with the character of the elements co-operation.

Synergies approach as for the system of high school lecturer preparation allows considering it as an open, nonlinear system, the one that can develop and organize itself, in which the common directionality of the deeds of its main elements increases the effectiveness of the functionality of the whole system.

Concrete scientific level is based on the practical use of the positions of humanistic, determination, integrative, environmental, competence, context, personal and activity, personalized, acmeological, comprehensive, informational, cultural, and facilitating approaches in their interaction in the process of high school lecturers preparation. Thus, it can be specified that this level is characterized by polyscientific approach.

The mentioned approaches in their sum total form “methodological synergies”, enriching and complementing one another, creating new philosophy of education, that actively influences the character of the system of high school lecturers preparation functioning. The system use of “methodological approaches” ensures methodological synergies, that is their effectiveness increase in the result of co-operation with others.

Key words: methodological approach, system, preparation, methodological synergies.

Постановка проблеми. Система підготовки викладачів вищої школи є складним структурним утворенням, якому притаманні свої характерні риси, специфіка, особливості функціонування й розвитку, компонентний склад, структурні елементи, специфічні категорії. Функціонування даної системи спирається на методологічні основи функціонування системи вищої професійної освіти.

Мета статті – розглянути методологічні наукові підходи до розробки системи професійної підготовки викладача вищого навчального закладу.

Основна частина. Система підготовки викладачів вищої школи є складовою частиною системи вищої професійної освіти, системотворчою метою якої є визначення провідних методологічних підходів, концептуальних ідей, практичних механізмів впровадження й реалізації підготовки викладацьких кадрів для вищої школи.

Методологічний підхід існує як проблемно-семантичне поле й оформляється в наукову систему через інтегративну сукупність основних категорій і понять. Так, Е. Юдін [1] у структурі методологічного знання виділяє чотири рівні проблеми розвитку підготовки викладачів вищої школи: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний. При цьому всі рівні методології утворюють складну систему, у межах якої між ними існує певна супідрядність.

Філософський рівень, що характеризується постнекласичною стратегією раціональності, суть якої полягає у відбитті світу не у вигляді сукупності безлічі об'єктів, явищ, типів культур, а у вигляді складної взаємодії частин і цілого. Згідно постнекласичного підходу (І. Мелік-Гайказян, Н. Тализіна та інші), освітня система розглядається як сукупність елементів, де кінцевий результат кооперації, об'єднання проявляється не у вигляді суми ефектів складових її елементів, а як добуток ефектів, тобто системність є характерною властивістю організованої складності, що припускає неаддитивне додавання функцій окремих компонентів. Об'єднання двох і більше елементів у системі народжує нову якість, яка не може бути виражена через якості складників її компонентів. Тим самим згідно постнекласичному типу раціональність професійної підготовки характеризується як цілісна система з рівневою організацією, що саморозвивається, а педагогічний процес розуміється синергетично як здійснення різноманітних можливостей розвитку.

Загальнонауковий рівень, заснований на системному й синергетичному підходах у їх взаємодії. Системний підхід як загальнонаукова, міждисциплінарна, методологічна концепція ґрунтується на положенні про те, що специфіка складного об'єкта не вичерпується особливостями його складовий, а пов'язана передусім із характером взаємодії між елементами. Тому на перший план виходить завдання пізнання характеру й механізму цих зв'язків і стосунків, зокрема стосунків людини та суспільства, людей усередині певного співтовариства. У процесі системного аналізу з'ясовуються не лише причини явищ, а й вплив результату на причини, які його породили [2, с. 499].

Системний підхід полягає в тому, що згідно з методологією постнекласичного раціоналізму, система є такою сукупністю елементів, де кінцевий результат кооперації, об'єднання виявляється не у вигляді суми ефектів складників її елементів, а як добуток ефектів, тобто системність є характерною властивістю організованої складності, що припускає неаддитивне додавання функцій окремих компонентів [3]. Системотворчим чинником, що визначає вибіркове залучення в систему сприяючих один одному приватних механізмів, є корисний результат діяльності системи.

Синергетичний підхід (О. Князева, С. Курдюмов, Н. Таланчук) у дослідженні процесу професійної підготовки фахівців, у тому числі викладачів вищої школи, сформувався порівняно недавно. Синергетичний підхід – напрям методології дослідження, в основі якого лежить розгляд феноменів самоорганізації й еволюції складних систем (фізичних, хімічних, біологічних, екологічних, соціальних), у результаті яких у системі можуть з'явитись якості, якими не володіє жоден із її складників [4, с. 44].

Даний підхід стосовно системи підготовки викладача вищої школи дозволяє розглядати її як систему відкриту (таку, що обмінюється інформацією з навколишньою дійсністю); нелінійну (багатоваріативний й незворотній розвиток); таку, що саморозвивається (під впливом внутрішніх суперечностей) і таку, що самоорганізується, в якій односпрямованість дій основних її елементів посилює ефективність функціонування всієї системи.

Конкретно-науковий рівень, заснований на практичному використанні в процесі підготовки викладачів вищої школи положень гуманістичного, детермінаційного, інтегративного, середовищного, компетентнісного, контекстного, особистісно-діяльнісного, персоніфікованого, акмеологічного,

комплексного, інформаційного, культурологічного і фасилітаційного підходів у їх взаємодії. Тим самим можна зазначити, що даний рівень характеризується полінауковим підходом.

Гуманістичний підхід (В. Бездухов, І. Котова, Л. Коханович, В. Кремень, Е. Роджерс, В. Серіков, В. Сластьонін, О. Шилова, Є. Шиянов та інші) сприяє реалізації в практиці підготовки викладачів вищої школи таких ключових принципів як: врахування і пріоритет інтересів студентів (магістрантів, аспірантів, слухачів) при розробці методик навчання, формуванні змісту освітніх програм, творчих проектів; взаємоповага викладачів і студентів (магістрантів, аспірантів, слухачів), побудова взаємин на колегіальній основі однодумців, конгруентна спрямованість думок, почуттів і прагнень, безумовне позитивне прийняття кожного слухача, їх емпатійне розуміння, що передбачає неупереджений підхід, розуміння й прийняття їх споконвічної самоцінності; забезпечення співробітництва в спільній пізнавальній діяльності, в організації спільних проектів, прийнятті рішень між усіма учасниками освітнього процесу; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання, розвиток навичок, самонавчання тощо.

Детермінаційний підхід забезпечує вектори розвитку системи професійної підготовки викладача вищої школи на основі виявлення причинно-наслідкових зв'язків, умов, чинників, джерел і рушійних сил її розвитку й функціонування. Даний підхід необхідний для виявлення універсальних зв'язків і залежностей розвитку вищої професійної освіти в цілому й системи підготовки викладачів вищої школи зокрема від соціокультурної й економіко-політичної сукупності умов і чинників.

Інтегративний підхід (Н. Кучугурова, В. Теніщева, С. Шанкіна та інші) у процесі професійної підготовки викладачів вищої школи, як і інших фахівців, забезпечується формуванням знань, умінь, компетенцій, що мають інтегративний характер. Інтегративний характер знань несе в собі узагальнюючі наукові конструкції, що полягають із системи педагогічних, психологічних, методичних, спеціальних і інших знань викладача, що дозволяють йому успішно здійснювати педагогічну діяльність.

Середовищний підхід (С. Зенкіна, О. Нелунова, О. Старікова, О. Фоміна та інші) передбачає опосередковане управління процесом формування професійної компетентності майбутніх викладачів і являє собою систему дій суб'єкта управління (магістранта, аспіранта, слухача тощо) з освітнім середовищем,

спрямованої на перетворення її в засіб проектування й продукування кінцевого результату – формування професійної компетентності викладача.

Компетентнісний підхід (В. Адольф, В. Байденко, В. Болотов, В. Медведєв, В. Сенашенко, В. Серіков, Ю. Татур, О. Хуторської, Н. Шестак та інші), який передбачає, що замість формування знань, умінь, навичок необхідно розбудовувати компетенції майбутніх фахівців, які є інтегративними утвореннями, заснованими на певних знаннях і вміннях їх застосовувати в різних ситуаціях професійної діяльності. При більш глибокому його осмисленні даний підхід можна розглядати в якості корелята [5] системно-діяльнісного, особистісно-діяльнісного, акмеологічного підходів, розроблених вітчизняними вченими, що і є провідними методологічними орієнтирами, котрі визначають розвиток вітчизняної освіти.

Так, О. Петров [6] зазначає, що компетентнісний підхід є цілісним теоретико-методологічним феноменом, що має рівневу структуру (концептуально-теоретичний і процесуально-діяльнісний), що й забезпечує взаємозв'язок на єдиних концептуальних підставах теоретичних концептів і освітніх реалій, сутнісно, що виражають у сукупності нову якість освіти, котра забезпечує готовність того, хто навчається, до практичної дії в ключових сферах життєдіяльності з урахуванням як особистісних потреб, так і інтересів держави, суспільства. При цьому компетентнісно-орієнтована освіта, відповідно системи підготовки викладачів вищої школи, спрямована на комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, що забезпечують успішне функціонування викладача в умовах вищого навчального закладу в інтересах як самого викладача, так і суспільства, держави, споживачів освітніх послуг.

Контекстний підхід [7]. Метою контекстного навчання є створення таких умов навчання, які сприяють розвитку творчого мислення, закріпленню вмінь діяти в ситуаціях, адекватних ситуаціям майбутньої професійно-педагогічної діяльності в умовах вищої школи.

Особистісно-діяльнісний підхід [4; 8] як провідна стратегія освіти дозволяє поставити особистість у центр педагогічного процесу. Особистісний підхід розглядається як ключовий методологічний принцип вивчення, дослідження, організації педагогічного процесу (зі специфічними цілями, змістом, технологіями), який орієнтований на розвиток і саморозвиток власне особистісних властивостей індивіда [9, с. 19-20]. Даний підхід трактується як

принцип свободи особистості в освітньому процесі в сенсі вибору нею пріоритетів, освітніх «маршрутів», формування власного, особистісного сприйняття змісту, що вивчається (особистісного досвіду) [4, с. 217].

Однак у експериментальному педагогічному дослідженні виключно важливим є поєднання особистісного й діяльнісного підходів, бо саме в такий спосіб досягається необхідна цілісність у формуванні будь-якої якості особистості, у виборі та запровадженні технологій, форм, методів та засобів експериментальної роботи, оскільки саме діяльність є основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості [4, с. 230].

Згідно положень особистісно-діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки кожний магістрант (аспірант, ад'юнкт, слухач) включається в різні види діяльності, що дозволяють сформувати цілісне уявлення про майбутню педагогічну діяльність в умовах вищої школи, сформувати окремі компетенції, необхідні в процесі реалізації успішної професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

У педагогіці важливим компонентом особистісного підходу є персоналізований підхід (А. Прокопенко, Т. Рогова та інші), підґрунтям якого є сукупність вихідних положень про особистість і практичні методичні засоби, що сприяють її розумінню як цілісності, вивченню, створенню умов для її саморозвитку, самоактуалізації. Особистісний підхід є загальним поняттям стосовно персоналізованого – специфічного підходу, який, спираючись на вихідні теоретичні положення про особистість, передбачає не тільки особистісну орієнтацію педагогічної діяльності а й акцентує увагу на необхідності реалізації потреби людини здобути представленість у життєдіяльності інших, проявитися в суспільному житті, виступати в ньому як особистість [4, с. 245].

Персоніфікований підхід (А. Петровський, В. Петровський) в освітньому процесі вищої школи реалізується за допомогою активних педагогічних технологій, у тому числі, технік витягу й візуалізації знань; групової взаємодії; імітації професійної діяльності; саморозвитку, самоосвіти [10].

Акмеологічний підхід (В. Зазикін, Н. Кузьміна, Л. Матяш, Л. Мітіна, М. Пługіна, Л. Рибалко, О. Чернишов та інші) спрямовує студентів на постійне вдосконалення власного професіоналізму, основи якого закладаються в процесі професійної підготовки. Даний підхід ґрунтується на таких положеннях:

1. Метою самореалізації особистості є досягнення акме, тобто стану можливого максимально повного розкриття й використання внутрішнього потенціалу в діяльності, яке відбувається в процесі розвитку та саморозвитку.

2. Найвищий ступінь самореалізації особистості характеризується професіоналізмом, майстерністю, готовністю до виконання діяльності, тобто певними акме-формами.

3. Самореалізація особистості має бути продуктивною, оскільки саме з такої позиції людина максимально розкриває і реалізовує творчий потенціал у діяльності.

4. Досягнення особистістю професійного акме залежить від розвитку продуктивної «Я»-концепції (самопізнання, самоприйняття, рефлексія, самоідентифікація, самовизначення, самообмеження).

5. Переведення потенційних можливостей в актуальні вимагає актуалізації сутнісних сил людини (розкриття, розгортання сутнісних сил, самопрогнозування), які можуть виявлятися як самостійно, так і за умови акмеологічної підтримки.

6. Досягненню оптимуму (як стану самозабезпечення особистості) в професійній діяльності сприяють самопрогнозування, самоорганізація, самоуправління або самоменеджмент.

7. Самовдосконалення особистості відбувається під час самомоніторингу, самокоригування, саморегуляції, самоконтролю, самооцінювання.

8. Гармонія між особистісно-професійним зростанням особистості та соціальним статусом підтримується процесами самовираження, самопрезентації, самоствердження [4, с. 264-265].

Комплексний підхід, що передбачає аналітичне обґрунтування напрямів розвитку системи підготовки викладачів вищої школи, науково-методичний супровід, одержання результатів, апробацію й впровадження сучасних технологій в освітній процес, нормативне правове забезпечення, а також кадрове, інформаційне й матеріально-технічне забезпечення процесу підготовки викладачів вищої школи в їх єдиній взаємодії.

Культурологічний підхід, що виявляється в тому, що, на думку Л. Хоронько, має адекватно відбивати духовну ситуацію часу, ядром якої є ідеї культуровідповідного розвитку й гуманізації людини й суспільства. Цей підхід передбачає розгляд феномену культури в якості стрижневого в розумінні й

поясненні людини, її свідомості й життєдіяльності. У логіці даного підходу різні аспекти сутності людини як суб'єкта культури (свідомість, самосвідомість, духовність, моральність, творчість) розуміються в «ієрархічному сполученні», як грані цілісної культурної людини [4, с. 97]. Культурологічний підхід у вивченні людини орієнтує на її бачення через призму поняття культури, що дозволяє розглядати людину як вільну, активну індивідуальність, здатну до «самодетермінації в обрії особистості» в результаті спілкування з іншими особистостями, культурами. Даний підхід дозволяє трактувати засвоєння культури як процесу особистісного відкриття, створення світу культури в собі, участі в діалозі культур, при якому відбувається індивідуально-особистісна актуалізація закладених у ній сенсів [4, с. 97].

Фасилітаційний підхід сприяє реалізації суб'єкт-суб'єктної парадигми освіти. Даний підхід передбачає гнучке використання різноманітних стилів навчання, співробітництво викладача й слухачів магістратури (аспірантури).

Останнім часом у вітчизняній освітній практиці широко застосовується інформаційний підхід (В. Кудінов, П. Образцов). Суть підходу розкривається у двох положеннях: інформація є багатостадійним і незворотнім у часі процесом; інформаційні процеси є механізмами самоорганізації складних систем. Даний підхід відбиває сучасні реалії зростання інформаційних потоків і їх вплив на систему професійної підготовки, на всі процеси, що відбуваються в ній.

Висновок. У сукупності зазначені підходи формують «методологічний синергізм», збагачуючи й взаємодоповнюючи один одне, утворюючи нову філософію освіти, що активно впливає на характер функціонування системи підготовки викладачів вищої школи. Системне використання «методологічних підходів» забезпечує методологічний синергізм, тобто підвищення їх ефективності в результаті взаємодії з іншими.

Література

1. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М., 1973. – 150 с.
2. Енциклопедія освіти / АПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Игнатьева Е. Ю. Системно-синергетическое управление образовательным процессом современного вуза / Е. Ю. Игнатьева // Человек и образование. – 2009. – № 3. – С. 12-15.

4. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія / за заг. ред. В. І. Лозової. – Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 348 с.
5. Стуколова Л. З. Психолого-педагогическая составляющая в подготовке современных менеджеров : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / Л. З. Стуколова. – Казань, 2010. – 40 с.
6. Петров А. Ю. Компетентностный подход в непрерывной профессиональной подготовке инженерно-педагогических кадров : дис. ... д-ра пед. наук / А. Ю. Петров. – Н. Новгород, 2005. – 425 с.
7. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
8. Талызина Н. Ф. Деятельностный подход к построению модели специалиста / Н. Ф. Талызина // Вестник высшей школы. – 1986. – № 3. – С. 10-14.
9. Кон И. С. Психология старшеклассника : пособие для учителя / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
10. Галкина Т. Э. Персонифицированный подход в системе дополнительного профессионального образования специалистов социальной сферы : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук / Т. Э. Галкина. – М., 2011. – 37 с.